

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-ТВОРЧОЇ САМОСТІЙНОСТІ УЧНІВ МИСТЕЦЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

В статье рассматриваются вопросы теоретического обоснования возможностей формирования самостоятельности у учащихся музыкальных школ и школ искусств, предлагаются современные формы и методы организации самостоятельной работы в контексте художественной деятельности.

Ключевые слова: *учащиеся школ искусств, самостоятельная художественная деятельность, самостоятельная работа, музыкальная импровизация.*

Важливою складовою державної системи навчання дітей та юнацтва виступає мистецька освіта, яка на початку нового тисячоліття виходить на більш якісний рівень свого розвитку (А.Козир, Л.Масол, Н.Миропольська, О.Отіч, Г.Падалка, О.Рудницька, О.Щолокова.). Основні вектори її удосконалення визначаються законами України “Про освіту”, Національною доктриною розвитку України, Державною національною програмою “Освіта (Україна ХХІ століття)”.

Перед закладами мистецької освіти стоїть завдання реалізації гуманістичної парадигми, метою якої є розвиток гармонійної, цілісної творчої особистості, здатної до саморозвитку та самореалізації (О.Савчук).

Відродження духовності в освіті дітей та юнацтва є тією першоосновою, на якій лише й можлива її розбудова. Шлях до цього - через гуманізацію та гуманітаризацію, що передбачає домінування мистецьких цінностей та нових освітніх ідеалів. Серед освітніх пріоритетів слід зазначити відмову від технократичних підходів в організації мистецько-педагогічного середовища, спрямованість освітнього процесу на формування передусім духовного світу особистості, утвердження духовних цінностей як першооснови навчання і виховання, "олюднення" знання, формування цілісної гармонійної картини світу (І.Бех, І.Волощук, І.Зязюн, О.Киричук, О.Кононко, О.Сухомлинська та ін.).

Важливу роль у вищезазначених процесах відіграє музичне мистецтво, яке, за прогнозами вчених, буде відігравати все більше значення в людському житті. Причина вбачається в тому, що подальше зростання ролі науки та абстрактного мислення в ХХІ столітті породжуватиме більш гостру потребу в урівноваженні цього напрямку людського розвитку мистецькими факторами, а також в особливій потребі сучасної людини в активізації емоційної сфери, формуванні емпатії, моральних почуттів. Музика є одним з найпотужніших засобів духовного впливу, адже особливості художньо-образної мови дозволяють музиці досягти найбільш цілісного та концентрованого впливу на особистість певних естетичних ідей, думок, емоцій (Ю.Афанасьєв, Л.Божович, Л.Закс, М.Каган, Л.Столович).

Нові цілі освіти передбачають формування творчої особистості, здатної до самостійного визначення напрямків та способів власної діяльності. До того ж, якість освітнього процесу багато в чому визначається тим, якою мірою учень як суб'єкт пізнання виявляє в процесі навчання активність, ініціативність і творчу самостійність. Самостійність є основою формування творчості в діяльності суб'єкта, а творча діяльність - це активна взаємодія суб'єкта з навколишнім світом, в результаті якого він цілеспрямовано змінює цей світ і себе, створюючи новий суспільно значущий продукт.

Загальнотеоретичні питання формування самостійності розглядаються в роботах Б.Ананьєва, М.Данилова, Б.Єсипова, П.Підкасистого, О.Савченко, В.Сухомлинського, Т.Шалімової, Г.Щукіної; педагогічні основи виховання самостійності досліджуються в роботах Ю.Дмитрієвої, Н.Коваль, В.Оржеховської, В.Постового, В.Радула, М.Чобітька,

К.Чорної та ін.; психологічні основи формування самостійності розкриваються в працях Л.Божович, Л.Виготського, Д.Ельконіна, О.Леонтьєва, О.Скрипченка, Н.Тализіної, І.Якіманської та ін. Методика формування самостійності в дітей різного віку розкрита в дослідженнях В.Ареф'єва, Л.Артемової, А.Артюшенка, О.Вацеби, Л.Волкова, Л.Гурмана, О.Дубогай, С.Жеваги, С.Закопайла, М.Зубалія, С.Сичова, М.Солопчука, Є.Столїтенка, А.Турчака, Є.Франківа, Б.Шияна, П.Щербакова та ін.

Самостійність, як одна із складних якостей людини, охоплює спрямованість особистості, мислення та волю, знання та навички. На думку Н.Ардашевої та О.Панькової, самостійність особистості проявляється в готовності та здатності підкорювати свою поведінку власним поглядам і переконанням, здійснювати діяльність без опори ззовні. Самостійність розуму, за визначенням учених, характеризується допитливістю, гнучкістю, винахідливістю, кмітливістю, незалежністю суджень, критичністю. Для прояву самостійності у вольовій сфері характерні впевненість, рішучість, настирливість, цілеспрямованість, організованість [1, 4-12].

Активність, самостійність і свідомість у навчальній шкільній та позашкільній діяльності - вирішальні чинники, основа вітчизняної педагогіки. Результати, що досягаються системою навчання, побудованої на активній розумовій діяльності, забезпечують більш міцні й гнучкі знання.

Стимулом для подальших наукових розробок проблеми формування музично-творчої самостійності учнів молодшого підліткового віку є необхідність подолання суперечностей між:

- новими соціальними потребами створення національної системи мистецької освіти та недостатньою підготовленістю педагогів до здійснення навчально-виховної роботи на гуманістично-творчих засадах;

- метою мистецького навчання, яка полягає у вихованні особистості, здатної до самостійної творчої праці, зокрема засобами музики, та відсутністю методичного забезпечення щодо розвитку в учнів музично-творчої самостійності.

Виходячи з вищезазначеного, у початкових мистецьких навчальних закладах необхідна така організація навчального процесу, за якої його зміст детермінуватиме активність, свідомість, самостійність дітей на заняттях. Суттю самостійних музичних умінь є поєднання знань з відповідними діями, безпосередньо пов'язаними із сприйманням музичних творів. Формування взаємозв'язку знань та вмінь здійснюється у два етапи. На першому відбувається накопичення певних музично-слухових уявлень (звукових, ритмічних, тембрових, гармонічних); на другому – музично-слухові уявлення набувають форми знань, тобто починають виступати в логічному взаємозв'язку. Уміння самостійно оперувати музичними знаннями в теоретичному і практичному планах формується на основі оволодіння способами самостійних дій, що визначають рівень сформованості відповідних навичок.

Розвиток самостійності в процесі навчання музики – це, перш за все, вироблення свідомого ставлення до музичного мистецтва. Найважливішими завданнями при цьому є:

- а) формування музично розвиненої особистості з широким мистецьким світоглядом;

- б) розвиток художньої індивідуальності;

- в) раціоналізація і прискорення процесу розучування музичних творів [6].

Поняття самостійності в навчально-виховному процесі мистецьких шкіл, в тому числі музичному навчанні в інструментальному класі, включає в себе вміння учня самостійно орієнтуватися в незнайомому музичному матеріалі, правильно розуміти авторський текст, складати інтерпретаційний план, шукати власні ефективні шляхи в навчальній роботі, знаходити без допомоги педагога необхідні прийоми відтворення художнього задуму композитора, володіти уміннями критично оцінювати результати власної музично-пізнавальної та музично-виконавської діяльності.

Вже з першого року навчання педагог повинен невпинно прагнути до поступового розвитку в учня ініціативи та самостійності, намагаючись пробудити в ньому інтерес до

занять і творчу активність. Розвиток самостійності учнів - активізація їх творчої ініціативи, оволодіння ними піаністичною майстерністю є, перш за все, уміння правильно визначити цілі і задачі роботи на основі глибокого вивчення авторського тексту музичного твору. Головна увага при цьому приділяється розкриттю художнього задуму образу [6, 310-319].

Раціональна самостійна робота з музичним матеріалом створює передумови для системного підходу до фактів і явищ, допомагає оволодіти азами абстрактного мислення. Виділення головного при формуванні музично-творчої самостійності спрямовує на більш раціональне використання знань у процесі їх практичного застосування, що важливо для музично-творчої діяльності учнів.

Н.Ветлугіна дійшла висновку, що самостійна музична діяльність може бути представлена як реалізація ставлення дитини до різних видів мистецтва, тобто як “середня ланка”, що пов’язує об’єкт (мистецтво) і суб’єкт (дитину). Таким чином, мистецтво впливає на дитину не безпосередньо, а в результаті його активної діяльності, у процесі якої і реалізуються відношення дітей [5, 208].

Ефективною формою виховання самостійності учня може бути завдання, метою якого є самостійне вивчення музичного твору, що включає всі етапи роботи над ним. Прослуховування самостійно підготовленої програми може проводитися в умовах «заліку»: усі учні слухають один одного, потім проводиться обговорення, в якому беруть участь всі виконавці та їх педагог. Користь такої роботи безсумнівна: підготовка до виступу змушує учня напружити всі свої творчі сили при самостійних заняттях, а жвава дискусія-обговорення після виступу допомагає краще усвідомити і врахувати свої помилки, змушує критично ставитися до власного виконання і виконання товаришів. Відомо, що такі «заліки» регулярно проводив в роботі з класом Л.Ніколаєв.

Дуже цікавим і ефективним видом навчальної діяльності в мистецьких школах є імпровізація. Як форма прояву музично-творчої самостійності імпровізація - це самостійно побудований музичний потік, що уособлює собою свободу мислення у звуковій палітрі і черпає натхнення з глибини творчого “Я” [2]. Головною умовою проведення занять з імпровізації як форми спонтанного творчого самовираження учня є наявність психологічного комфорту. В музичному діалозі з педагогом контакт з учнем краще всього встановлюється природнім, невимушеним шляхом. Учень треба показати лише головні принципові особливості і найбільш важливі деталі виконання, залишаючи йому свободу для проявлення власної ініціативи. Учень повинен мати можливість музикувати самостійно в деяких рамках. Свобода та творчий підхід до виконання залежить у музиканта-початківця від того, наскільки він проникається змістом твору та якою мірою володіє елементарними імпровізаційними навичками.

Отже, самостійність - це психічний стан особистості, що включає в себе: здатність ставити перед собою завдання; утримувати в пам’яті кінцеву мету і організувати свої дії в руслі її досягнення; робити дії певної складності без сторонньої допомоги, співвідносити отримані результати з вихідним наміром. Музично-творча самостійність учня - це індивідуальна здатність до активної діяльності, що виникає на основі яскравих музичних вражень та характеризується самостійністю постановки мети, розроблення плану виконавських дій, самоконтролем та аналізом отриманого художнього результату.

Таким чином, усвідомлення важливої ролі досліджуваної властивості як внутрішньої умови реалізації творчого потенціалу особистості та підготовки її до життя в суспільстві доводить нагальність і необхідність наукової розробки методики формування музично-творчої самостійності учнів мистецьких навчальних закладів у процесі музичної підготовки.

Література

1. *Ардашева Н.И., Панькова О.А.* Управление качеством образования в ДОУ с целью формирования основ самостоятельности у детей дошкольного возраста и подготовки их к школе // Развитие самостоятельности в интеллектуально-творческой деятельности дошкольников: методические материалы по итогам исследовательской работы МДОУ № 242 «Садко». Часть 1 / Под ред. Т.А.Сидорчук. - Ульяновск, 2007. – 72 с.

2. **Бирюков С.Н.** Импровизационность в музыке и ее стилевые типы: автореф. дис. на присвоен. научн. степени канд. искусствоведения / С.Н. Бирюков. – М., 1981.
3. **Зимняя И.А.** Основы педагогической психологии / И.А. Зимняя. – М: Просвещение. – 1980. – 192 с.
4. **Кон И.С.** Психология самостоятельности /И. С. Кон // Педагогика здоровья. – 1992. - №3.
5. **Самостоятельная художественная деятельность дошкольников** / Под ред. Н.А.Ветлугиной. – М.: Педагогика. - 1980. – 208 с.
6. **Смирнов М.** К вопросу о развитии самостоятельности учащихся фортепианных классов музыкальных училищ // Очерки по методике обучения игре на фортепиано. - Вып.2. / Под ред. А.Николаева. - М. : Музыка, 1965. – 344 с.

УДК 37.034.316.3

Куненко Л. О.

ЕСТЕТИЧНІ ТА МИСТЕЦЬКІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

В статье рассматриваются эстетические и художественные основы духовной культуры личности, раскрываются возможности ее формирования у младших школьников в процессе художественно-эстетического воспитания.

Ключевые слова : эстетическая и художественная культура личности, музыкальная культура, эстетическое воспитание.

У системі формування духовного потенціалу суб'єктів певного суспільства культура виступає якісним показником їх духовного відтворення. Акумуляуючи в собі естетичний досвід попередніх поколінь, вона органічно поєднує дві сфери життєдіяльності суспільства – матеріальну і духовну. Як відомо, до матеріальної культури відносяться предмети технічного виробництва та матеріальні цінності – тобто те, що створено людиною. Духовне життя суспільства – це процес реалізації людьми своїх світоглядних установок, сенсу життя та цілей, які вони усвідомлюють. З метою більш глибокого розуміння духовного життя певного суспільства необхідно розкрити специфіку духовного світу особистості, її духовної культури та засобів її самореалізації [9].

Духовна культура особистості – це поняття, яке узагальнює різні види людської життєдіяльності : філософію, освіту, виховання, мистецтво, фольклор, побут, право та багато іншого. Кожна галузь духовної культури і види діяльності, які її забезпечують, відносяться до певної науки : філософії, педагогіки, етики, мистецтвознавства, культурології, етнографії, історії, археології, правознавства та ін. Як духовна сфера людської життєдіяльності культура має свою історію, свої витоки, розвиток, злети, розквіт і падіння [5]. Вона уособлює також характерні ознаки певної етнічної спільності (давньогрецька, давньокитайська, слав'янська, українська, арабська, і т.п.), поєднуючи в собі менталітет, традиції, мову, фольклор тощо.

Процес пізнання має детермінований (визначальний) характер. Знання людства утворюють складну гносеологічну систему, своєрідну всесвітню соціальну пам'ять, данні з якої у вигляді досвіду людства, духовних і матеріальних цінностей передаються від покоління до покоління. Це відбувається тому, що наш розум осягає закони всесвіту не заради простої допитливості або цікавості, а з метою примноження культурної спадщини, перетворення природи і самої людини та можливості максимального покращення її життєустрою в оточуючому світі. Характеризуючи духовну культуру особистості, в науковій літературі звертається увага на "зміст, кількість і якість знань", що стають засобом ціннісного відношення до дійсності та керівництвом певних поведінкових дій індивіда [3].